

Durkó Mátyás

A közművelődés fejlődésének fő vonala Debrecenben (1957–1985)¹

1. A népművelés megújulása (1957–1974)

Ha tartalmilag összefoglalóan jellemezni akarnám a korszak lényegét, máig is adekvátnak tartom annak a rész tanulmánynak a címét („A nemzetközi kisugárzású, országos szintű kulturális élet megteremtése Debrecenben 1957 és 1974 között”²), amelyben a korszak népművelésének részletes értékelését végeztem el.

1.1 Ezen eredmények elérésének nagyon fontos feltétele volt a *népművelés irányításának* minőségileg új színvonalra emelkedése, s ehhez kapcsolódva, ezen belül a *tudományos szakmaiságra építés*, egy kiteljesedett intézményrendszer és a személyi feltételek kiépülése.

Az MSZMP Városi Bizottsága 1989. III. 20-i ülésén³ elemezte a város kulturális életét és leszögezte: „Az elkövetett hibák egyik forrása a szociológiai, szociográfiai elemek mellőzésében keresendő.” A népművelési egyetemi képzés nyomán megindult a szociológiára is építő, szélesebb profilú általános művelődélméleti kutatás is, mely szembekerült azzal az alapvető ellentmondással, amely a leszűkült értelmű népművelési felfogás és a szocialista személyiségformálódás egyre szélesülő társadalmi gyakorlata között feszült. Ez eredményezte *Durkó M.*⁴ vitaindító tanulmányát az Alföld folyóiratban, mely másfél éves or-

1 A Debrecen története 5. kötetében bemutattunk egy általános művelődéstörténeti tudományos értékelési paraméter-rendszert és megkezdjük ennek gyakorlati kutatási alkalmazását Debrecen közművelődése „szabadművelődési (1945–1948)” – és ún. „kézi vezérlésű szocialista népművelési (1948–1956)” korszakára vonatkozóan. Ez a tanulmány az ebben a kötetben közreadott kutatási eredményeket folytatja a „szocialista népművelés megújulása (1957–1974)” és „a szocialista közművelődés kiteljesedése (1974–1987)” korszakaiban a rendszerváltás bekövetkezéséig. Ez a tanulmány is eredetileg a Debrecen története 5. kötete számára készült, 1988 és 1995 közötti anyaggyűjtés alapján, de terjedelmi okok miatt már nem került be a kötetbe. Viszont a debreceni közművelődés 1945 utáni történeti trendvonala – amelynek a felvázolására törekedtem elsődlegesen – csak e négy korszak egységében szemlélése alapján teljesebben ki az olvasóban.

2 L. *Durkó Mátyás*: I. m. In. Debreceni Szemle 1989/1/116–130.

3 L. Hbm. Pártarchívum 1 leltár 2 öl Jegyzőkönyv 36.

4 L. *Durkó M.*: Népművelési gondok. (Égető gyakorlati problémák elvi alapjainak a keresése) In. Alföld 1964/6/530–564.

számos vitává szélesült és országos ankéttal zárult, elemezve a szocialista népművelés hatékonyságnövelésének komplex feladatrendszerét. Ezt követte a második népművelési vita a népművelés esztétikai és ízlésnevelési folyamatáról,⁵ melynek anyaga már „Társadalom, világnézet, ízlés” címen a Városi Tanács kiadásában önálló kötetként is megjelent. Ettől kezdve a városi Pártbizottság és a Városi Tanács VB vitaanyagai a város helyzete, fő rétegei alapos szaktudományos munkát közelítő színvonalúak lettek. Ez nagy előrelépés volt. Mivel a közművelődési tervezési, irányítási eredmények nem függetlenek a tanácsi szakigazgatási szervek vezetőinek személyi képességeitől, ebben a történelmi összefoglalásban is szükségesnek érezzük kiemelni, hogy a szocialista népművelés és közművelődés e korszakának már országos szinten elfogadott, jó képességű irányítói (pl. Arató Attila, Gyarmathi Kálmán, dr. Tar Károly stb.) voltak. A továbbiakban a város és képzés szakemberei aktív szerepet játszottak az I. Országos Népművelési Konferencia (1970) munkálataiban is.

Jól példázza a minőségi fejlődést pl. a szakirányítási szervek által elvileg kidolgozott intézményfejlesztési terv és az ennek megfelelő új beruházások végig az egész korszakban. A *fejlesztés irányelvei*: a közművelődés minden szakterületére kiterjedő, hosszabb távra előretervezett intézményfejlesztés. (A fejlődés ebben a korszakában a művelődési otthonok és a városi könyvtár hálózat kiépítése került előtérbe.) 1961-ben a művelődési otthonok minőségi besorolásakor 16 intézmény kapott „A típusú” besorolást, a többiek csak ideiglenes működési engedélyt. Ez utóbbiakkal szemben *minőségi fejlesztés* követelményeit határoztak meg, amelyek megvalósítása után kaphattak később állandó minőségi besorolást.⁶ A másik alapelv a külsőségi és új lakótelepi intézményi ellátás preferálása. (L. Csapókerti Horváth Árpád Művelődési Ház 1962). A harmadik alapelv: a több funkciót szolgáló komplex intézmények előtérbe kerülése (l. Új Élet parki és József Attila telepi klubkönyvtárak, Zenei Könyvtár 1971). Irányelv lett közös (tanácsi, szakszervezeti) fenntartással növelni az intézmények anyagi ellátottságát. Így hozták létre három művelődési ház összevonásával 1967-ben a *Városi Megyei Művelődési Házat*, közös fenntartásos alapon. 1966-ban a VB ülés elfogadta „A jelentés a város teljes könyvtári ellátottságáról” c. előterjesztést⁷, az ott megfogalmazott tervek során 1968-ban kerül sor a Városi Könyvtár központi épületének átadására. Itt került elhelyezésre a Benedek Elek gyermekkönyvtár és a terv alapján került sor két újabb kerületi könyvtár létrehozására is. Ezen új intézménytelepítés eredményezte, hogy a tanács Művelődési Osztálya megszabadult a direkt közművelődési munka végzésétől és munkáját a város és környezete szociológiai elemzésére és az irányító, ellenőrző tevékenységre koncentrállhatta.

5 A vitaindítót Sz. Szabó László írta a Hbm. Naplóban 1969. febr. 17-én és ő szerkesztette a kötetet is 1979-ben (378.).

6 L. Hbm. Levéltár XXIII. 102/a 86. kötet

7 L. Hbm. Levéltár XXIII. 102/a 44. kötet. 1966. jan. 7-i VB ülés jegyzőkönyve

Gondolkodása kiterjed a szórakoztatás és rekreáció szolgálatára is, ami intézményi szinten a Nagyerdei Kultúrpark (állatkert, vidámpark, sportkombinát, csónakázó tó stb.) létesítésében öltött testet. 1200 m hosszú futópálya létesült a nagyerdőn, s 20 mikrosportpálya a lakótelepeken.

A korszakban létrehozott új intézmények mindenütt új személyi állomány munkába állítását eredményezték, így a népművelők, könyvtárosok, az ellátószemélyzet létszáma 1956 és 1974 között 35 főről 180 főre emelkedett. Ezek 1974-re már jórészt szakképzett népművelők, könyvtárosok lettek, hála a levelező képzéssel is kiegészült egyetemi népművelési képzés és az 1963-tól rendszerezett népművelő–könyvtáros tanítóképző intézeti képzés intenzív működésének.

Nagyon fontos paramétere a népművelés fejlődésének annak összehasonlító értékelése, hogy az egyes fejlődési szakaszokban a városban mely területek és milyen érdekek szolgálatát állította munkája stratégiai középpontjába. Az ezen a ponton belül jelzett alternatívák pontosan fedik azt a fejlődési trendet, amelyet pl. a debreceni közművelődés megtett 1945 és 1990 között. A tanulságok között csak egyet kell kiemelni, mégpedig azt, hogy ezek az alternatívák, nem egymást kizáró variációk, hanem éppen egymásba átmenő, sőt egymást integráló célmeghatározások. Debrecen közművelődése a 70-es évek második felében jutott el a regionális kulturális centrummá fejlődés stádiumába, amikor egyúttal már sajátos nemzetközi kulturális képviselői szerepet is megvalósított (pl. Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny, virágkarnevál, fűvós katonazenekari fesztivál, dzsesszfesztivál stb.).

Az erre a magas szintű kulturális funkcióra való koncentráció azonban éppen nem jelentette azt, hogy az előzetes fejlettségi fokokat jellemző feladatok, pl. a külsőségek kulturális szolgálata, vagy a magas kulturális igényt képviselő társadalmi rétegek szükségleteinek a kielégítéséről való gondoskodás csorbát szenvedett volna. Ellenkezőleg, szakmai színvonalúvá tették a közművelődés irányítását, szervezését és kivitelezését, hogy a terület gazdái éppen ilyen fejlettebb színvonalon kezdtek hozzá pl. a külsőségi, kertéségi közművelődés feltételei javításához, sajátos munkaformái kifejlesztéséhez is. A Csapókertben pl. erős támogatást biztosítottak az alulról építkező, szociális-művelődési, civil egyesületi tevékenység megerősítéséhez (közösségi ház felújítása) és a lakossági öntevékenység e köré szerveződéséhez. Így általában magasabb szinten valósultak meg a külsőségi, kertéségi művelődés munkaformái, mint 10 évvel előbb, amikor pedig az egész debreceni közművelődés koncentrált feladata éppen ennek a külsőségi közművelődésnek a szolgálata volt.

Érdekes fejlődési út tanúi lehettünk az egyes társadalmi rétegek érdekképviselőite érvényesítésének a közművelődésben. A szabadművelés koncepcionális alapja az volt, hogy az az emberek szabad, önkéntes művelődése, ezért saját érdekeik, szükségleteik, érdeklődésük szerint szerveződik (Karácsony S.). A szocialista népművelés utasításos korszaka radikálisan szakított mindenféle alulról induló érdekképviselői gondolattal. Itt a legfőbb pártvezetés által megszabott,

torzult ideológiai-politikai célok gyakorlati megvalósítása jellegzetes deduktív úton lépett az érdekképviselő helyébe. Ebben a most elemzett korszakban már egy nehéz, hosszadalmas belső küzdelem indult meg e helyzet megfordításáért, a különböző szintű lakossági érdekek fokozatos érvényre jutásáért. Az átmenetek, a fejlődés lépései igen érdekesek. Az „utasításos” népművelés a lakossági érdekek, szükségletek tanulmányozása alapján a népművelés közelítése a valóságos társadalmi szükségletekhez. De még szó sincs ekkor az egyéni szükségletek, érdekek érvényesítéséről, sokkal inkább az empirikus tapasztalatokra épülő, népművelő által elvégzett, megfogalmazott általános fejlődési érdekek (pl. szakmai kultúra fejlesztése, a demokratikus centralizmus alapján folyó politikai nevelés stb.) képviseléről.

(Tipikus megnyilvánulása volt ennek a szintnek a Megyei Művelődési Központ és a SZMT „Korunk Valósága” elnevezésű szocialista brigádmozgalomra épülő művelődési mozgalma a 70-es és 80-as években, ami a „sokoldalú szocialista munkás” műveltségi tartalmára építve igyekezett ezt a társadalmi követelményszintet megvalósítani egy „önkéntes” művelődési mozgalomban. Ennek önkéntessége ugyanis csak az egyes témakörökön belül és a témakörök közötti szabad választásban nyilvánult meg és a mozgalom irányítóinak pozitív törekvése ellenére sem sikerült a kollektív művelődési formába az egyéni érdekek, szükségletek szolgálatát beépíteni.)

Érdekes átmeneti típust jelentett az MMK-nek az a kísérlete, hogy az egyes üzemek bemutatkozásait iktatta programjába, s ezeken a tanácskozásokon már a sajátos üzemi-csoportérdekek számbavételére és megnyilvánítására is közművelődési formákat tervezett. Majd a következő fejlődési szakaszban, a közép-szintű érdekképviselőt jól jellemezte a rétegmunka követelése, amikor pl. a Városi Tanács ülésén sorra beszámoltatták a lefolytatott vizsgálatok alapján a közművelődés irányítóit és intézményeit, az egyes társadalmi rétegekkel (pl. ifjúsággal, nőekkel, tanyasiakkal, értelmiséggel) kapcsolatos közművelődési munka eredményeiről és hiányosságairól.

Ezen a szinten megközelítően teljes fordulat az érdekképviselőben a szocialista közművelődés területén a 80-as évek második felében kezdett megvalósulni, aminek legsikeresebb formája a finn példa alapján itthon is kiteljesedő önművelődési kör mozgalom volt.

1.2 A tartalmi munka megújulásának szemléleti alapja tömör összefoglalásban a következő volt:

Szemben az előző, utasításos korszak szemléletével, új, differenciált, türelmes, tudományos, komplex marxista személyiségelmélet fokozatos szétterjedése a népművelési munkában.

- A társadalom alapvető vizsgálatára épülő rétegszükségletek figyelembe vétele, tehát a rétegmunkára való áttérés tervezésben, szervezésben, módszertanban egyaránt.

- Korszerű műveltségkoncepció alapján az eddigi művészetcentrikus felfogás olyan kiegyensúlyozása, mely nem ment a művészet, népművelésben és kultúrában játszott szerepe rovására, hanem ehhez felfejlesztette az ismeretterjesztést, abban a természettudományos és műszaki területeket, a felnőttoktatást, a könyvtári munkát, a szórakoztatást.
- Mindezt maximális szisztematikussággal támasztotta alá a VB és a Művelődési Osztály szakmai kultúrpolitikai művelődési irányítása. Kéthárom év alatt a népművelés minden szakágának fejlettségi helyzetét és továbbfejlesztési tendenciáit az üléseken – szinte előzetes tudományos helyzetfeltáró vizsgálódás alapján – alaposan megtárgyalták. Pl. „Debrecen ifjúságának a helyzete (1965. nov. 30.), „A műszaki és természettudományos ismeretterjesztés helyzete” (1967. ápr. 25.), „A felnőttoktatás helyzete és feladatai” (1977. szept. 15.) stb.
- Ennek megfelelően – ha nem is tagadta meg a korabeli népművelés a tömeghatású munkákat, formákat, sőt újakat dolgozott ki, de a munka új iránya mégis a minőségi személyiséghatásra több lehetőséget biztosító kiscsoportos közösségi formák lettek (pl. kertészeti szakkörök, kiállítások, klubmozgalom stb.).
- A fejlődés fontos paramétere az időszakiség helyett a népművelési munka egész évre való kiterjesztése volt, tudomásul véve azt, hogy a nyári nagy rendezvények a nevelő-művelő jelleg mellett sokkal nagyobb arányban kell, hogy figyelembe vegyék az emberek szórakozva-művelődő és szórakozási szükségletét (pl. virágkarnevál), valamint a közben sokszorosára növekedett idegenforgalom szükséglete miatt a sajátos népi-nemzeti hagyományokra épülő, rekreációs, s szórakozási területeket (pl. hortobágyi hídi vásár és lovasnapok) stb.
- Csak egyetlen utalás erejéig hadd jelezzem, hogy ezt a fejlődést a helybeli közművelődési tudományos kutatás is segítette, egyrészt egyes népművelési formák hatékonysága részletes vizsgálatával (pl. KLTE Felnőttnevelési Tanszék „Korunk Valósága” vizsgálata) vagy a recepciók belső folyamatok feltárásával illetve a VMMK Felnőttnevelési Stúdiójába (Francz Vilmos) megindult módszertani tudományos munkával.⁸

Először az újjólag jelentős hangsúlyt kapott (iskolarendszerű, politikai, szakmai) felnőttoktatás és az ismeretterjesztés e korszakbeli állapotáról, fejlődéséről szóltunk. Nem túlzás azt mondani, hogy ebben az időszakban valóban „tanuló nép” lettünk. Ennek háttérben az extenzív iparfejlesztés felfelé mobilizáló hatása áll, amely magasabb iskolai végzettséget, új szakképzettséget és magasabb politikai-vezetői tudatosságot követelt. Már 1961-ben, amikor a Városi Tanács elnöke 48 üzemben a kulturális helyzet helyszíni vizsgálata alapján beszámolt a három

⁸ L. KLTE Közműv. Tanszék oktatói és hallgatói csoportja: A Korunk Valósága mozgalom. In: A felnőttnevelés problémái, Bp. TK. 1978. 231–239. és Durkó Mátyás a recepcióról: Lásd: Olvasás, megértés, Bp. Gondolat 1976. 338.

éves terv teljesítéséről⁹, arról szólt, hogy általában a dolgozók 5–15%-a tanul, de van olyan üzem, mint a Vágóhíd, Dohánygyár, AKÖV, Sütőipari Vállalat, ahol a dolgozók 25–35%-a részt vesz az oktatásban.

Csak hozzávetőleges arányok számolhatók a statisztikai adatszolgáltatásokból. Ahol 1967 és 1975/76 között összehasonlítható adatunk van, az azt mutatja, hogy nagyjából 10 év alatt ismeretterjesztésben kétszeres, iskolai felnőttoktatásban háromszoros fejlődés következett be. Ha az 1975-ös rendszeres foglalkozást kívánó felnőttoktatási ágakban (iskolai tanulás + politikai oktatás + művelődési kiscsoportok + szakképzés) résztvevők számát nézzük, ez kb. évi 24 000 fő. Ez a létszám az 1970. évi 15–59 éves felnőtt népesség (=105 486 fő) nagyjából 23%-ának felel meg.¹⁰

Az MVKM kísérletező munkája eredményeként a 70-es évek végére tartós, művelési hatást biztosító, komplex rendszerű *ismeretterjesztési formák* váltak népszerűvé, pl. szakmai tanácskozások, komplex természettudományi (pl. fizikai, kémiai) hetek, kísérleti délutánok, kiállítások és vetélkedők együttes alkalmazása, a technika hónapja stb. De ennek mintapéldája volt a Korunk Valósága mozgalom is. Különösen az önművelő tagozat beindításától. Még egyetlen formáról, a klubmozgalom kiscsoportos nevelő szerepéről kell szólnunk. A minőségi munka mintapéldája Debrecenben a háromszoros Aranykoszorús Atlasz Ifjúsági Klub volt.¹¹ 1972-ben Debrecenben 27 ifjúsági klub működött, 11 tanácsi, a többi üzemi, tsz klub volt. Ezek jó része művészeti és általános klub is.

Összegezten úgy tűnik, hogy Debrecen ebben az időszakban elérte azt, amire a paternalista szemléletű, erőteljesen felülről, középről (némi alulról is) építkező népművelés elérhet, így országosan is több területen követendő példát adott. Nem volt ez a fejlődés töretlen és hibátlan, éppen a hiányosságok felvetése, tudatosítása és kijavítása lesz a következő korszak feladata.

2. A szocialista közművelődés korszaka és a megvalósulás ellentmondásai Debrecenben (1974–1985)

Debrecen közművelődésének hozzánk legközelebb eső korszaka, amelyről még történelmi elemzésünk szól: a szocialista közművelődés időszaka (1974–1985), amikor is hangsúllyal szólnunk kell a megvalósulás ellentmondásairól is. Bizonyos távlat mindig kell a történelmi események átfogó áttekintéséhez, benne a fejlődési és visszatartó tendenciák felméréséhez. Annak ellenére, hogy ez a korszak napjainkhoz már nagyon közel van, szerencsénkre a Közművelődési törvény és az 1988-as pártértekezlet némi szemléleti segítséget ad, hogy pontosab-

9 L. Hbm. Levéltár 102/a/26. kötet. 1961. jún. 15-i VB ülés jegyzőkönyve

10 L. Hbm. Levéltár XXIII/101 20. kötet. 1970. ápr. 23-i VB ülés ref. melléklete

11 L. Balogh József dr.: Az ifjúsági klub jelentősége. Debr. 1976., 197. (Egyetemi kisdoktori disszertáció a KLTE Felnőttnevelési Tanszékén.)

ban megértsük ezt a korszakot, a benne zajló folyamatokat. A törvény és a pártértekezlet tartalma számunkra a közművelődési modell „eszmei” követelményeit reprezentálja. Ezekkel kell majd szembesítenünk a valóságos folyamatokat. Ennek fényében ki is mondhatjuk, hogy ez az időszak a gazdasági reformfolyamatok szükségessége felismerésének, de ellentmondásokkal lassított megvalósításának a korszaka.

Nincs terünk ennek okait elemezni. Csak emeljünk annyit ki, hogy a gazdaság intenzív fejlesztése magas szintű általános műveltségre épülő, mély kreatív szakműveltséget kíván, a társadalom kulturális életének minőségi szintre emelését. Másrészt a demokratizálódás és a reformok útjának végigjárását. Mindkettőnek azonban a társadalomban helyi-, közép-, és felsőszinten egyaránt megvan az ellenérdekeltségei, amelyek jelentős fékezői a jelzett folyamatoknak.

Mindenesetre le kell szögeznünk, hogy a szocialista népművelésről a szocialista közművelődésre való áttérés, amely ennek a korszaknak a lényege, az új gazdasági reform és a demokratizálódás felé való relatív, fokozatos közelítés, kulturális következménye az egyes ember erre való felkészítésének a művelődési tükrözése.

2.1 Fő jellegzetességei:

- A tudás, a *kultúra óriási jelentőségének a felismerése*, emiatt növekvő anyagi és erkölcsi megbecsülése, igaz, nagyrészt csak szóban.
- *Nem engedhető meg a közművelődés semmiféle leszűkítése*. Ki kell, hogy terjedjen minden társadalmi rétegre, a társadalom minden tevékenységi területére, a termeléstől a társas-közösségi életen, a társadalom demokratikus felépítettségén keresztül az emberi mindennapi kultúra és az élet minőségéig.
- *Aktív, öntevékeny önkormányzati művelődés*. Növekvő szerepe lett benne az ember szükségleteinek, érdekeinek, érdeklődésének, igény szintjének, s ezek alapján az időszak végén – igaz e korszakban még csak nagyon tétova lépésként – megkezdődött a közművelődés egyre fokozódó társadalmasodása az alulról építkező társadalmi szervezetek, civil szerveződések, egyesületek, körök kezdődő „újrafeltámadásával”.

Folyamatában a kívülről ható népműveléssel szemben, vagy mellett, megnőtt az egyes emberek, csoportok aktív, öntevékeny, egyéni és kollektív művelődése, önművelése, önalakítása, különösen a szakköri és művészeti csoportformákban, és kezdett erősödni az aktív termelési, közéleti művelődési tevékenységekhez kötődő önfejlődése, csoportok, közösségek egymást alakító hatása.

Mindez nemcsak a közművelődési intézményekben valósul meg, hanem minden oktatási, tömegközlelési, művészeti és tudományos művelődési intéz-

ményben, továbbá a társadalmi szervezetekben, lakóhelyi, családi, művelődési, világnézeti közösségekben.

- A szocialista népművelés értéke volt a *paternalista támogatottság*. A szocialista közművelődés tudomásul vette ugyan az állam szűkösebb anyagi lehetőségeit, emiatt a paternalista támogatás korlátozódását, lemondani azonban nem tudott, az elemi intézményi művelődési feltételek állami megvalósításáról. De ezeket az elemi anyagi feltételeket a kultúra demokratizálódása, társadalmisítása, önrendelkezése egyre nagyobb mértékű megvalósulásával egészíti ki. Fontos, hogy próbáljon ellenállni a piac negatív irányú kulturális hatásának, s az ezáltal megvalósuló értékdevalválódásnak.

2.2 Fontos feladatunk annak mérlegelése, hogy mindezen szempontoknak megfelelően milyen irányú, eredményességű volt a debreceni közművelődés fejlődése a jelzett korszakban.

- a) A városban folyó közművelődés hosszú évek óta egyenletesen fejlődött. Ez a fejlődés a vizsgált időszakban sem tört meg. A paternalista szemlélet alapján a tervszerűen megindult intézményfejlesztés tovább tartott ugyanazon irányelvek szerint, mint az előző korszakban. 1978-ra befejeződött a még 1969-ben megtervezett Kölcsey Városi Megyei Művelődési Központ felépítése (a korabeli sajtó „legek” palotájának nevezte el). Minden kétséget kizáróan megfelelő intézmény egy nemzetközi kisugárzású, regionális funkciójú nagyváros fejlett kulturális életéhez. Benne nemcsak a tömegmértetű rendezvényeknek, hanem a 15–20 kiscsoport műhelymunkájának is adekvát külső feltételei vannak. Erőteljesen folytatódott az új lakótelepek kulturális infrastruktúrális fejlesztése is. Pl. az Újkerti Általános Művelődési Központ nemzetközileg is korszerű integrált intézmény (1979–1981), a dobozi lakótelepen a Petőfi Emlékkönyvtár, a vénkert lakótelepen az új általános iskola kapott olyan kiépítést, hogy általános szervezői, animátorai tudnak lenni a lakótelep teljes kulturális életének. A művelődésotthoni és könyvtári hálózat kiépítése után (ennek utóbbi lépései a Városi Könyvtár központi olvasóteremmel [1984], dokumentációs stúdióval [1982] való kiegészítése volt) – végre jelentős intézményekkel sikerült a múzeumi hálózat szakmai kiegészítése. Lásd Holló Emlékház (1978), Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum (1982), Irodalmi Múzeum (1980) és iskolai galériák létrehozásával. Jelentős induló lépések történtek a helyi ill. regionális tömegkommunikáció feltételeinek a megteremtésében is. Lásd az Alföld mellé Debrecen tudományos folyóiratának a Debreceni Szemlének (1981) a megindítása, a Rádió Stúdió megszervezése (1988), a kábeltelevíziózás első lépéseinek megtétele (1984), végül talán legjelentősebb vívmányként a Csokonai Könyvkiadó (1988) újjászervezése és megindítása.

- b) A városban egyre nagyobb szerepet betöltő értelmiség kulturális szerveződéseként nagy jelentőségű kísérlet volt a Debreceni Kör és a DAB klub létrehozása, de igazából egyik sem tudott a szakmai szétszórtságban élő nagyszámú alkotó értelmiség tartós önrendelkezési intézményi kerete lenni, elsősorban a szakmai autonómia, önrendelkezés, önirányítás előbb-utóbb bekövetkezett csorbulása¹² miatt.
- c) Hasonló tapasztalatokra kellett jutni a Debrecenben szervezkedő civil egyesületek, kulturális körök működése terén is. Bár a MMK kísérleti terepe volt országos szinten a közművelődési otthonok „társadalmisításának”, 1981-ben ennek a problémakörnek itt szervezték „Debreceni 2. párbeszéd” címen tudományos tanácskozását, de az alulról szerveződő civil egyesületek beépülése és integrációja a művelődési központba – valószínűleg szűk egyéni és csoportérdekek ütközése miatt – nem tudott példamutatóan, de még életre valóan se megszerveződni. Pedig egy külsőségi telep, a Csapókerti Közművelődési Egyesület és a Horváth Árpád Művelődési Ház integrált működése egy körülhatárolt külsőségi lakótelepen valóban igen pozitív, értékes példát nyújtott a szerveződésre. Más szervezetek, egyesületek induló képviselői: pl. az Ifjúságpolitikai Klub, a Pódium Műhely Egyesület, a tócsókerti Mozaik Közművelődési Egyesület, a KLTE-n működő Balközép Öntevékeny Csoport, a kisvállalkozásként tevékenykedő „Debreceni Műhely” képzőművészeti egyesület a vizsgált időszak végéig, 1985-ig nem tudtak tartós, az alulról jövő érdekeket intenzíven képviselő, azokat a város közművelődési életébe szervesen beépítő szervezeti keretté válni. Meggyőződésünk pedig, hogy ezek az egyesületek a közművelődés új útjain, jövőbe vezető csapásain jártak. Az is nyilvánvaló, hogy a szocialista közművelődés korszaka (1975–1985) fő tendenciájának kellett (volna) tekinteni az egész folyamat egyre erősödő társadalmasodását, demokratizálódását, a közművelődés közelvitelét a lakosság munkahelyi, mindennapi lakóhelyi és szabadidős problémáihoz. Ez a fejlődés koncepcionálisan eljutott a civil szerveződések, művelődési körök, egyesületek újratemtése, támogatása szükségességéig. Azonban országosan is végső soron miért maradt mégis ez inkább csak kíváncsi, mint a közművelődést strukturálisan is átfordító valóság? Megindult ugyan a civil szervezetek újjászerveződése, de az utasításos népművelési korszak „felszámoló intézkedései” még akkor is nyomasztóan hatottak. De a fejlődés elégtelenségének az oka mégse csak ez volt. Az alulról építkező kisközösségek, civil szerveződések alapvető létformája, élettere a teljes önirányítás, autonómia és ez a közösségi lét egészében kell, hogy

12 L. Bényei József kitűnő összefoglaló értékelését a DAB 1993. nov. 12-13-i emlékülésén „Értelmiségi műhelymunka kísérletei Debrecenben (1958–1978)” címmel. Mj. alatt a Csokonai kiadónál.

megnyilvánuljon. A művelődési közösségek nemcsak a tagok művelődési életét szervezik, hanem tevékenységük szükségszerűen kiterjed az emberi lét egészére, a szociális, politikai, társadalmi, gazdasági létfeltételek gondozására is. Az önrányításnak, autonómiának ebben az életteljességben kell megnyilvánulnia. Itt azonban már ütközött a globális társadalmi irányítás, a politika szabadságfokával, demokratikus térnyitásával. Az utolsó 10 év történései viszont bizonyították, hogy a „reformkommunizmus”, a szocialista társadalom demokratikus újítási kísérletei sem tudtak a saját árnyékukon átlépni. A társadalmi demokrácia foka függvénye lett az ország felső párt és állami irányítása retrográd és progresszív szárnya hatalmi erőviszonyainak. S ez a bizonytalanság végső soron erős fékjévé vált a civil szervezetek, művelődési közösségek feltámadásának, s régi közművelődési struktúrát feltörő szerepének, a teljes társadalmi életben megnyilatkozó progresszív funkciójának.

d) Már az előző fejlődési korszakban is szóltunk arról, a közművelődési szemlélet diadalra jutásának biztos jelzője, hogy ez a tevékenység eljut-e a mindennapi élet, a köznapi életmód, általában az *életminőség segítéséig*. Ebben a fejlődési szakaszban az előző korszak ehhez szükséges szervezeti, intézményi feltételteremtő intézkedései továbbfolytatását látjuk, elsősorban egy nagyszabású üdülőövezeti terv megvalósításával, az ún. „erdőpuszták üdülőövezet” kiépítésével. Egy több mint 200 ezres nagyváros nem lehet meg mozgásra, kirándulásra, testedzésre, pihenésre, horgászásra, tömegsportolásra alkalmas üdülőövezet nélkül. Ezt Debrecen természeti környezete spontán módon nem biztosította, szükségessé vált ennek mesterséges megvalósítása az erdőpuszták Debrecentől délre húzódó, hordalékkúpos, erdős, tavas vidékén. A nagyvonalú terv 1976-ban készült el és azóta máig folyamatosan történik a fokozatos megvalósítása. Aláhúzhatjuk, hogy a kulturált, egészséges életmód elősegítésében Debrecen az 1945 utáni első három korszakban összességében sem lépett akkorát előre, mint ebben az utolsó közművelődési időszakban.¹³

e) A korszak közművelődésének tartalmára nézve reális értékelésnek tartjuk azt, amit a városi pártterkezet az MMK munkájáról mondott: A MMK az új épület átadása (1978) óta nemcsak tömeges akciók, munkahelyi közművelődési módszerek, a kiemelkedő programok kidolgozását és irányítását vállalja, hanem otthont ad különböző érdeklődésű társadalmi rétegek művelődésének, továbbképzésének, szórakozásának is. Fórumot kínál az alkotó csoportoknak, egy-egy üzem, vállalat, intézmény bemutatkozásának, művészeti, tudományos és közéleti találkozóknak. De ugyanebbe az irányba mutatnak azok a kezdeményezések, amelyekről előbb, a

13 L. Debreceni erdőpuszták programterve. Készítette a MÉM Állami Erdőrendezőségek irodája. Balatonfüred 1976.

különböző egyesületek működése révén beszéltünk, s a közművelődési demokrácia útkeresései lettek Debrecenben is.

Összefoglalva: A szocialista közművelődésre való áttérés korszaka (1974–1985 között) az előző korszakban megkezdett fejlődési tendenciák kiteljesedését hozta: különösen a kulturális tömegmozgalmak, a reprezentatív és kísérleti jellegű új beruházások megvalósításában. Most főleg a könyvtári, múzeumi intézményrendszer és a rekreáció, pihenés, életmód alakítás szervezetei, intézményei kiépítésében lépett jelentőset előre a debreceni közművelődés, viszont viszonylag elmaradt a város kommunikációs rendszerének a korszerű kiépítésében.

Tartalmilag fontos eredményeket ért a közművelődés a mindennapi kultúrát, munkakultúrát, szabadidőkultúrát segítő kiteljesítő funkciójában, valamint a kultúra demokratizálása terén végzett kísérleti-gyakorlati kezdeményezésekben.

A kor és a továbbfejlődés fő fejlődési tendenciája a kulturális demokrácia fejlesztésében, a kultúra, közművelődés társadalmisítása terén (a dolgozók érdeklődése, igénye tanulmányozásában az ezekre épülő tervezésben, a csoport és üzemi érdekek érvényesítése terén a programozásban, a közművelődés irányításába bevontak számának növelésében stb.) szép eredményeket ért el a debreceni közművelődés, de a közvetlen demokratizálás feltételei teremtésében, pl. a közművelődési egyesületek, autonóm, öntevékeny szervezeti keretek létrehozásában és közművelődésbe való bekapcsolásában – bár az ez irányú országos tudományos-gyakorlati kísérletek bázishelye Debrecen volt – még csak tétova, kezdő lépéseket tett. Az ez irányú továbbfejlesztésben jelölhető meg a következő időszak feladata.

3. A művészetek története a felszabadulástól 1985-ig

A közművelődés 1945 utáni fejlődésének másik sajátos aspektusát a művészeti közművelődésnek, az ízlésfejlesztésnek a felvázolása adja.

3.1 A probléma:

A társadalom tagjai esztétikummal való találkozásának társadalmi, kulturális, közművelődési szolgálatának lényegét társadalmi s emberi fontosságát az ember sokrétű önismeretének, önkibontakozásának, társadalmi és emberi szemléletmódjának a fejlődése, valamint kulturális szórakozása egyik lehetőségének a szolgálata adja. Konkrétan az 1945–1985 közötti korszakra vonatkozik elemzésünk, de meggyőződésünk, hogy tanulságai általános érvényűek és más történeti korszakokra is tanulságosak lehetnek.

A probléma megközelítése a legáltalánosabb, művelődéspolitikai szinten történik. Megoldásában óriási különbség van az 50-es és 70-es évek között. A rendszer szükséges fő elemeinek felismerése a 60-as évek végére „érik” meg, de

a feladat maga általánosságban már a kultúrforradalom elvi célkitűzései között az 50-es években megfogalmazódik. Ez magyarázza, hogy a következőkben részleteiben a 60-as, 70-es évek történelmi tanulságaira fogunk hivatkozni, s az 50-es évek állapotaira csak rövid utalásokat teszünk.

3.2 Művészetelméleti szempontból is e bonyolult, kölcsönösen összefüggő alkotási-terjesztési-befogadási folyamat megragadható első lépése: az *alkotás* és ennek közművelődési segítése. Ez az 50-es években csak mint az alkotók, s ezáltal a művek eszmei, ideológiai tartalma érdekelte a művelődéspolitikát, s a művészek élet- és alkotási problémáival való törődést rábízta a *művészeti szövetségek területi és helyi csoportjaira*. Az alkotás és megjelenés feltételei megteremtése terén Debrecenben a legtöbbet – hosszú távon – az irodalom síkján tett az *Építünk*, majd jogutódja az *Alföld* havi folyóirat megjelentetésével, rövidebb távon a pozitív kísérleti eredménnyel záruló *Alföldi Magvető Könyvkiadó* működtetésével.¹⁴

A 70-es évek elején a kultúrpolitikai gondolkodásmód differenciáltabbá vált. A városi tanács a művészetek minden ágában kötelességének érezte, hogy a városban élő művészek alkotó munkafeltételei javításáért fontos intézkedéseket hozzon. Ekkorra válik valósággá a már a szabadművelődés korában megálmodott *művésztelep* létesítése, hogy nyugodt és alkalmas munkafeltételeket biztosítson a Debrecenben újonnan letelepedni szándékozó, vagy csak időlegesen Debrecenbe látogató képzőművészeknek.¹⁵ Ugyanezt a célt szolgálta a színházművészet terén a *színház* megépítése.

Ekkor alakultak ki a tanácsi, állami *mecénási funkció gyakorlásának* egyre alkalmasabb *formái*: *pályázatok, ösztöndíjak* hirdetése, *felkérések, megbízások* új művészeti alkotások készítésére (csak a Nemzetközi Kórusfesztivállal kapcsolatban 1986-ig 26 új kórusmű, kantáta születését segítette elő ilyen módon a Városi Tanács).¹⁶ Gondolt a művészetpolitikai irányítás az elkészült műalkotások legjobbainak *értékelésére, jutalmazására, művészeti díjak* kiosztását rendszerezsítette, *nívódíjat* alapított, de ide tartozik a jó *művek megvásárlása*, s ezzel a művészek életfeltételeinek javítása! (Csak 1974 és 1978 között a Területi Szervezet tagjai közül 8 művész kapott köztéri murális megbízást.) *Művészeti sétányt, szoborparkot létesítettek*, s szabályként működött az alapelv: a felkért művészek minél nagyobb százalékának a helyi művészek közül kell kikerülniük. (Sor került országos hírességek alkotásainak a megvásárlására is.)

14 L. Durkó Mátyás: A debreceni Alföldi Magvető Könyvkiadó tevékenysége, eredményei, tanulása. In. Debreceni Szemle 1995/2/87–116.

15 L. Tar Károly: Számvetés, tervezés. Hogyan alakul a város művelődési programja 1970-ben? In. Hbm. Napló 1970/15. sz. (jan. 18.) 10.

16 L. Straky Tibor: Kórusversenyek Debrecenben. (1961–1986) Debr. VT. Kiad. 1986. 64.

Ehhez szükséges feltétel volt az, hogy a *művészeti szövetségek* az alkotás tartalmi-formai problémáival behatóbban, alkotó művészeti vitákban, lektorálásokkal, zsűrizéssel stb. is gondoskodjanak.

Nem véletlen, hogy a Városi Tanács ezzel foglalkozó 1968. május 2-i ülésén kérelem fordultak a szövetségekhez e munka színvonalának jelentős javítása érdekében. „A művészeti szövetségek nem tudtak kellő aktivitással bekapcsolódni a társadalmi közéletbe... pedig ha jobban *elemző és vitaforumai*vá válnának a művészeti élet alakításának... jelentős szerepet tölthetnének be a művészi közélet formálásában is.”¹⁷

3.3 A művészeti nevelés második alapvető lépése a *műalkotások közvetítésének és az elsajátítás segítésének* az ügye.

a) Ebben Debrecen különösen szép eredményekre jutott a 60-as évek közepétől megrendezésre kerülő *művészeti nagyrendezvényekkel*. A szervezők jól látták, hogy ezzel egyszerre oldanak meg alkotást segítő, korszerű műalkotásokat terjesztő, s ezek elsajátítására szoktató feladatokat. Az alapcél az volt, hogy fórumot teremtsenek hazai és nemzetközi szinten a legújabb kortárművészet megnyilatkozásának, a művészek megmérettetésének országos, sőt nemzetközi szinten, saját erejük, adottságaik, képességeik, színvonaluk megismerésének, s ugyanekkor a város dolgozói is alkalmat kaphassanak a hazai és nemzetközi, korszerű alkotások megismerésére, és gyakorolják, szokhassák ezek elsajátítását.

A példát adó, az egész feladatra ráébresztő, modell-értékű a *Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny* (1961) volt,¹⁸ melynek nemzetközi értéke a kortársi művek műsorra való tűzése lett versenyfeltételként. Most csak a tanácsulési vitából a közönségnevelési szerepére hivatkozunk: „Felvetődött az érdeklődés a modern kóruszene iránt, egyre nagyobb állandó és betérő közönsége támadt e zenének, azok is elmentek meghallgatni a kórusokat, akik eddig nem kedvelték és nem sokra becsülték ezt a műfajt.”¹⁹

A Bartók Béla Kórusversenyt – a művészetek más terén – a nagyrendezvények egész sora követte Debrecenben, melyeknek most már csak a felsorolásra lesz terünk (hiszen funkciójuk úgyszólván azonos a fentebb általában kifejtettekkel.) Ezek minden lényeges, művészeti területre kiterjedő rendszere a különleges művelődéspolitikai érték.

Íme: „Debreceni Színházi Napok” (1967), „Debreceni Dzsessz Napok” (1967), „Debreceni Országos Nyári Tárlat” (1967), „Debreceni Irodalmi Napok” (1969), Országos Virágkarnevál” (1969), „Debreceni Nemzetközi Gyermekrajzpályázat” (1968) stb.

17 L. Hbm. Levéltár 1968. máj. 2-i VB ülés jegyzőkönyve. XXIII./101/a/18. kötet

18 A kórusverseny e koncepciójának megálmodója és haláláig vezető irányítója *Gulyás György* volt.

19 Hbm. Levéltár XXIII/102/a/26. kötet. 1961. szept. 8. VB ülés jegyzőkönyve

- b) Röviden szólnunk kell az *alkotás- és elsajátítás-segítés* másik fontos eszközéről: a *művészeti kritika* személyi és dologi feltételeinek megteremtéséről. Ez az *irodalom és színházkritika* terén sikerült a legjobban, tekintettel az országos hírű Barta János-féle irodalomértékelési iskola és az Alföld kritikusai nevelő feltételei kedvező hatásának. Már gyengébb szinten valósult meg a *zenekritikus* munka, mert szűkre szabottá váltak a személyi feltételei – s legkritikusabb lett – különösen Kádár Zoltán távozása után – a *képzőművészeti kritika helyzete*, mert hiányzott olyan nagytekintélyű, egyetemi szakember, akinek a részletes kritikai észrevételeit a művészek elfogadták volna. A kritika másik lényeges funkciója a közönségnevelés, a befogadók művészeti szemlélete, szakszerűségének az emelése. Ezen a téren különösen hasznos volt a Napló „Miért szép?” sorozata, főleg a képzőművészeti nevelés terén, de helytelen lenne ezt a funkciót csak a kimondott ilyen célú közleményekre szűkíteni, hiszen azt mindenféle kritika egyúttal megvalósítja.
- c) A *művészetszemléleti-nevelés* hatékonyságában viszonylag legproblematisabb terület Debrecenben is, országosan is a *művészeti ismeretterjesztés*. Ennek két alapvető okát említjük: egyrészt azt, hogy az igazi művészi szemléleti alakító hatáshoz a *műalkotás egyéni*, minél gyakoribb elsajátítása, s nem a róla szóló beszéd kell, másrészt ezen a téren különösen hasznos az iskola, s általában a fiatalkori recepciós szemléleti-kritikai alapozás. Viszonylag nehezebben megvalósítható a felnőttkori szemlélet kialakítása. A feladat azonban mégsem megoldhatatlan, felnőtt korban és iskolán kívüli formák között sem. Itt Debrecenben ismételtelen szép kezdeményezéseket mondhat magáénak. A legtöbb eredménnyel az kecsegtet, ha maga az ismeretterjesztés – éppen az ismertető személy varázsa, tehetsége miatt – maga is *mély élményt jelent*. Ilyen volt még az 50-es években (1954) Ádám Jenő, a Csokonai Színházban telt ház előtt folyó, csodálatos zenei ismeretterjesztő sorozata: „Út a zenéhez” címmel. Alapelve a hatékony művészeti ismeretterjesztésnek, hogy minél többet a mű szerepeljen, a bemutatás, azután a közvetlenül átéltékhez kapcsolódó elemzés, és csak legszűkebben az íróról, műről szóló általános ismertetés.

Az irodalmi nevelés, közművelődés terén – mindezek gyakorlati példajaként – meg kell emlékeznünk *egy kiváló tanárról*, közművelőről, aki az egész 1945 utáni időszakban a szó legszorosabb értelmében erjesztője, és végrehajtója volt az irodalmi, közművelődési nevelésnek. Nem tudom jobban jellemezni, mint ahogy Karácsony Sándor tette, az ilyen típusú „megszállott” nevelő személyiségét jellemezve, amikor azt mondta: „Talán még vér helyett is költészet patakzik az ereiben.” Dr. Nagy János irodalomtanáráról, a Református Gimnázium Arany János Szavalóköre hajdani vezetőjéről, a TIT Megyei Szervezete későbbi titkáráról, havonta legalább 15–20 irodalmi népszerű előadás tartójáról van szó. Min-

den korosztálynak, minden társadalmi rétegnek a nyelvén meg tudta fogalmazni mondanivalóját úgy, hogy az előadás 70%-ában nem ő, hanem a költő beszélt, az ő művészi tolmácsolásában. Több ezer verset – a magyar költészet teljes tárházából – könyv nélkül tudott. Mintapéldája volt a megnyerő, meggyőző személyiségnek a művészeti nevelőmunkában. Ugyanezen elvi alapon lettek hatékonyak a Zenei Könyvtár hangversenyt, operaelőadásokat előkészítő műelemzései, az irodalmi színpadok „nyitott könyv” jellegű dramatizált bemutatói, vagy még az ötvenes évek könyvankétjai, ahol előzetesen 50-60 személlyel a könyv elolvasatása után a konkrét műről alakultak ki – szakértő vezetésével – izgalmas beszélgetések (s nem az írótól alig, vagy semmit sem olvasó író-olvasó találkozóknak résztvevők mondvacsinált kérdései a „művész elvtárshoz”). Nagyon lényeges további elve a művészeti ismeretterjesztésnek a *közönség színvonalához* – mint induló szinthez – kötődés és innen való *fokozatos lépésről-lépésre folyó továbbfejlesztés*. Ezért fogadta el a Városi Tanács VB Gulyás György azon javaslatát,²⁰ amely a rétegenkénti hangversenyprogramokra vonatkozott, erre épült a vasutasok, építőmunkások *munkás-hangverseny sorozata* (már több, mint 20 éves múlttal), vagy a Közalkalmazottak Zenekarának hangversenyprogramja. Ugyanezen az elvi alapon, s azon, hogy az ember a mindennapi életben minél gyakrabban „ütközzön, találkozzon igazi művészi értékkel”, szerveződött az SZMT által az országos hírű, már több évtizedes „üzemi tárlat” sorozat, (amelynek keretében 1974 óta 96 kiállításra került sor), vagy a Filharmónia v. Színház *rétegbérletezési kísérletei* is (pl. ifjúsági hangverseny-bérletek rendszere).

A leghatékonyabb eredményeket a művészi ismeretterjesztés mégis a fiatalok közötti *művészeti barát körökben* (III), *művészeti klubokban* (különösen országosan híressé a *debreceni filmklubmozgalom*) vált, s a *rendhagyó művészeti órákon* (MMK) rendszeres, huzamosabb ideig tartó és mély művészeti előadói él-ménnyel párosuló, *szisztematikus művészeti recepciós szemléleti foglalkozássorozatokkal* érte el. Ilyen funkciójúak voltak a zenei szakközépiskolai és főiskolai tanárok és növendékek *hangszerbemutató foglalkozásai* az ifjúságok zenei klubjában stb. Különösen a művészetből egy tágabb önművelési és csoportos művelődési program felé való szélesítésben értek el kiváló eredményt a *Debreceni Könyvtár művelődési körei*.

Van ezek mindegyikében – különösen ha társadalmi méretekkel mérjük – némi „szélmalomharc”-jelleg, de a művészetek területe az, ahol *sohase szabad tömegméretekkel mérni*. Itt a *személyi élményhatások lesznek a különösen fontosak, azok indíthatják el az egyénben a fontos változásokat, a személyiség nemesedését, ami csak személyi életútvizsgálattal mérhető*.

3.4 Ezzel a gondolattal térhetünk át a *művészeti nevelés ténylegesen leghatékonyabb személyiségfejlesztést*, művészet-szeretetet, hozzáértést, alkotó és repro-

dukciós művészi képességeket fejlesztő, a művészet tényleges embernemesítő (világnézeti, emberismereti, önismereti, interperszonális műveltségi stb.) ízlésbeli fejlesztő hatását megvalósító formájára: az öntevékeny amatőr (műkedvelő) művészeti csoportokra. Debrecen legszebb eredményei a szabadművelődéstől máig ezek munkájában reprezentálódtak. Általánosított funkciói is hamar megmutatkoztak a következőkben.

- A szabadművelés korában a magas szintű művészi előadásmód, a nemzetközi kulturális együttélés szolgálata, különösen a Duna-medence népei között (L. Csenki-Kórus).
- A szocialista népművelés kibontakozása idején (1956-ig) a kultúra demokratizálásának a szolgálata, esetleg a városból addig hiányzó művészet területek képviselője (pl. Ludas Matyi Bábszínpad), a kulturális-művészeti önellátás, a művészet társadalomszolgálata kapott hangsúlyt (pl. Dongó Színpad).
- A második korszakban (1975-ig) anélkül, hogy az előzők érvényessége megszűnt volna, csak azokat tovább bővítve a művészet belső személyiségfejlesztő, nemesítő, embert nevelő szerepe kapott új hangsúlyt (pl. a József Attila Irodalmi Színpad, Maróthy Kórus) amellet, hogy a műkedvelő csoportok a város kultúrája, országos és nemzetközi szintű képviselői és a kortárs művészet reprezentatív megszólaltatását is magukra kelték, hogy vállalják (pl. Kodály Kórus).
- A tagok művészi (alkotó és reprodukív) képességei fejlesztésében már a szabadművelődés korától máig példamutató tevékenységet valósított meg a Medgyessy Képzőművészeti Kör. Ez a funkció olyan szintre emelkedett, hogy egyrészt a legkiválóbb tagokat eljuttatta a függetlenített művészeti munkáig, de megnyilvánult a csoportok fél függetlenítésével (pl. a Közal-kalmazottak Zenekara), vagy teljes hivatásos státuszra állításával (pl. MÁV Filharmonikusok Zenekara, vagy Kodály Kórus) is.
- A hetvenes, nyolcvanas években további új, amatőr csoportok funkcióként jelentkezett a hivatásos művészetek számára is új művészi megformálási módok kikísérletezése (pl. Stúdió Színpad), s olyan művészi önkifejezési formák keresése, amelyek a mai ember életproblémáinak ábrázolására, a ma emberét foglalkoztató gondolatok, élethelyzetek tolmácsolására különösen alkalmasak (pl. Hajdú Táncegyüttes), s olyan kísérleti művek bemutatása, amelyek – megformálási sajátosságaik miatt – nem számíthatnak városi-társadalmi nagyságrendű recepciók elfogadásra. A sort még tovább lehetne sorolni, úgy is, hogy az egyes korokban tovább differenciáljuk e funkciókat. Számunkra mindennél jobban e funkciógazdagság bizonyítja az amatőr művészeti mozgalom létjogosultságát a társadalomban.

És még valami: az, hogy *benne a legmagasabb szintre emelkedik* a közművelődés nélkülözhetetlen funkciója: a *szórakozva-művelődés!* Ehhez az egyént saját-

tos képessége, sajátos érdeklődése vonzza, ez a tevékenység végig az egyén aktív öntevékenységehez kötődött, ami mindenféle személyi fejlődés alapvető előidézője. Itt mindvégig a legnemesebb szinten biztosított a művészet szakértő képviselőjének, mint vezetőnek a szemléleti fejlesztést biztosító nevelő-fejlesztő szerepe. Itt maga a közvetítendő mű a maga katarziséval, annak tudatosult átéléseivel a legdifferenciáltabb, legfinomabb személyi fejlesztés feltételeit teremti meg. *Emiatt ez egyszerre a legnemesebb szórakozás és ugyanakkor jelentős művelődés, mégpedig annak tényleges önalakító, önnevelő, önművelő szakága. Ezért – bár koronként formáiban, funkcióiban, népszerűségében – az öntevékeny műkedvelő művészkedés változik, egészében mégis nélkülözhetetlen, leghatékonyabb formája lesz a művészi nevelés rendszerének a társadalomban.*

3.5 Végül befejezésként még egy gondolatot kell kiemelnünk, mely Debrecen közművelődés-politikájának nagyon céltudatosan felismert részét alkotja az 1970 utáni években. A Művelődési Osztály nagyon eredményes *ízlésszociológiai felmérést* végzett Debrecen különböző társadalmi rétegeinél (már maga ez is példa erejű a város mindenkori művészetpolitikája számára (1. a „Társadalom, világnézet, ízlés” kötet anyagát, Db. 1979), de még fontosabbak azok a következtetések, amelyeket e felmérés az esztétikai nevelésnek (ízlésfejlesztés) – a céltudatos művészeti nevelésnél – szélesebb horizontú folyamatáról megállapított. Idézzük az 1979. augusztusi VB ülés e problémára vonatkozó referátumát.²¹ „Az emberek művészeti ízlésének formálása tehát csak művészeti neveléssel nem oldható meg. Ennek konzervativizmusáért, viszonylagos elmaradottságáért gyakran csak a művészeti nevelés fogyatékoságait hibáztatják. Pedig az a társadalmi fejlődés többi jelenségével van közvetlen, vagy közvetett összefüggésben.” (1. old.) Ez elsősorban a környezeti kultúrára, használati tárgyaink megformáltságára, a vendéglátás, szórakoztatás színvonalára, a köznapi kultúrára és a tömegközlekedés kulturális érték és kommersz „szórakoztató kultúra” között a kívánatos arányokat nem találó tevékenységre hivatkozik. „A helyes arány kialakítására és a megfelelő hangulat irányítására a helyi művelődési szervek lehetőségei igen korlátozottak. A legtöbbet az országos hatáskörű tömegkommunikációs eszközök irányítói tehetnek. Ezeknek az intézményeknek a programja azonban ilyen irányban nem mutat megfelelő átgondoltságot.” (3. old.)

Az ez irányú feltételek teremtése – egy tanácsai művelődéspolitikai számára – a lehető leghosszadalmasabb, szinte sziszifuszinak látszó feladat. Debrecen Tanácsa és művelődési intézményei mégis vállalták legalábbis megközelítő lépések tételét e téren.²² Ezt szolgálta pl. a „Virágos Debrecen” mozgalom a lakók öntevékenységet mozgósítva, ezért folyt a Napló építészeti vitája, napi gonddá téve a ma építkezését, a mai lakótelepi környezet esztétikumát, ezt szolgálta a város

21 Hbm. Levéltár XXIII/102/a/60. kötet. Az 1979. aug.-i VB ülés jegyzőkönyve

22 L. A VT Műv. Oszt. Adattárában 1979. aug. 1-i VB anyag

köztéri szobrainak olyan méretű gazdagítása, amire példa az előző 100 évben nem volt (mintegy 30 szobor felállítására került sor részben a művészsétányon, részben az új lakótelepeken, többnyire új alapítású művelődési intézmények belső udvarán), de ezt szolgálták pl. a MMK olyan kiállításai, amelyekben szembevetődött a mindennapi élet kultúrájának, a használati eszközök új stílusú megformáltságának, a népművészet mai felhasználtságának a bemutatása stb. (Pl. népművészet a mai öltözködésben, honismereti kiállítás, kisképek, modern használati eszközök kiállítása, barkács-kiállítás stb.)

Nem lehet itt máról holnapra eredményeket elérni. Eredmény az lenne, ha azok az emberek mindennapjait szolgáló épületek, használati tárgyak, a környezeti kultúra elemei, amelyeket ma telepítünk, alkotunk, ízléstelenséget nem közvetítenének, sőt évszázadokig „ütköztetnék” az embereket a XX. század ízlésével, értékteremtésével.

3.6 Végigtekintettük az esztétikai nevelés rendszerét Debrecen 1945 utáni közművelődésének a tapasztalatai alapján. Nem közművelődéstörténetet írtunk és nem is szólhattunk a kérdéssel kapcsolatban mindenről, mindenkiről, minden csoportról, csak általános érvényű tanulságokat igyekeztünk megfogalmazni.